

THIẾT KẾ TRÒ CHƠI HỌC TẬP TRONG NỘI DUNG HÌNH THÀNH BIỂU TƯỢNG VỀ HÌNH DẠNG CHO TRẺ MẪU GIÁO 5-6 TUỔI THEO HƯỚNG PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC QUAN SÁT

PHẠM TIẾN THÀNH*

Ngày nhận bài: 01/08/2017; ngày sửa chữa: 03/08/2017; ngày duyệt đăng: 04/08/2017.

Abstract: Observation plays an important role in development of preschool children in general and preschool children aged 5-6 in particular. In the article, author points out principles of designing educational games. Based on these principles, the article proposes a process of designing educational games relating to symbol and shape formation for pre-school children aged 5 to 6 towards observation ability development with aim to develop crucial skills for preschool children.

Keywords: Ability, observation power, learning game, design.

1. Đặt vấn đề

Đối với trẻ lứa tuổi mầm non, năng lực có một vai trò rất quan trọng, đặc biệt là năng lực quan sát, đối với việc hình thành *biểu tượng về hình dạng* (BTVHD) ở trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi. Khi năng lực quan sát của trẻ tốt, việc nhận biết, phân biệt các hình hình học, các hình khối, các sự vật xung quanh trẻ trở nên chính xác hơn, kết quả hoạt động thu được sẽ cao hơn. Năng lực quan sát tốt còn giúp trẻ có khả năng xác định vị trí và định hướng chính xác trong không gian. Để phát triển năng lực quan sát cho trẻ, có thể thực hiện dưới nhiều hình thức khác nhau, trong đó *trò chơi học tập* (TCHT) là một hình thức hiện nay đang được quan tâm, phù hợp với quan điểm cho trẻ học thông qua hoạt động và bằng hoạt động. Thông qua hoạt động vui chơi, trẻ sẽ thực hiện nhiệm vụ nhận thức, hình thành năng lực, hoàn thiện kĩ năng, thái độ một cách tự nhiên, hiệu quả. Vì vậy, bằng việc thiết kế và sử dụng TCHT trong nội dung hình thành BTVHD cho trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát sẽ đáp ứng được đồng thời 02 nhiệm vụ: trẻ vừa được vui chơi vừa hoàn thành nhiệm vụ nhận thức, hình thành phẩm chất, năng lực.

2. Nội dung

2.1. Các khái niệm

2.1.1. Năng lực. Đây là một vấn đề mà nhiều nước trên thế giới đều có sự quan tâm đặc biệt trong lĩnh vực nghiên cứu và thực hiện. Tuy nhiên, cho đến nay vẫn chưa có định nghĩa thống nhất. Theo quan điểm di truyền học (trường phái A. Binet (1875-1911) và T. Simon), theo quan điểm xã hội học, E. Durkhiem

(1858-1917), theo phái tâm lí học hành vi, J. B. Watson (1870-1958) chủ yếu xem xét năng lực từ khía cạnh bản năng, từ yếu tố bẩm sinh, di truyền của con người mà coi nhẹ yếu tố giáo dục.

Các nhà tâm lí học Mác-xít nhìn nhận và nghiên cứu vấn đề năng lực theo cách khác. Họ không tuyệt đối hoá vai trò của yếu tố bẩm sinh di truyền đối với năng lực mà nhấn mạnh đến yếu tố hoạt động và học tập trong việc hình thành năng lực.

Theo X. L. Rubinstein chú trọng đến tính có ích của hoạt động, ông coi năng lực là điều kiện cho hoạt động có ích của con người: "*Năng lực là toàn bộ những thuộc tính tâm lí làm cho con người thích hợp với một hoạt động có ích lợi xã hội nhất định*".

Ở Việt Nam, nhấn mạnh đến tính mục đích và nhân cách của năng lực, Phạm Minh Hạc đưa ra nhận định nghĩa: "*Năng lực chính là một tổ hợp các đặc điểm tâm lí của một con người (còn gọi là tổ hợp thuộc tính tâm lí của một nhân cách), tổ hợp đặc điểm này vận hành theo một mục đích nhất định tạo ra kết quả của một hoạt động nào đấy*" [1].

2.1.2. Năng lực quan sát. Quan sát là hình thức tri giác cao nhất của con người. Đây là quá trình tri giác mang tính chủ động, có mục đích, có ý thức rõ ràng.

Thông qua quá trình quan sát trong hoạt động và nhờ rèn luyện, con người hình thành năng lực quan sát. *Năng lực quan sát là khả năng tri giác nhanh chóng những điểm quan trọng, chủ yếu và đặc sắc của sự vật, cho dù những điểm đó khó nhận thấy*

* Trưởng Cao đẳng Sư phạm Trung ương

hoặc có vẻ là thứ yếu [2]. Năng lực tri giác ở mỗi người là khác nhau, phụ thuộc vào các kiểu tri giác. Đối với trẻ mẫu giáo lớn, năng lực tri giác không gian có một vai trò rất quan trọng trong việc hình thành biểu tượng hình dạng của trẻ theo hướng phát triển năng lực quan sát.

Để nâng cao năng lực quan sát, cần phát triển một số năng lực hỗ trợ như: - Năng lực phối hợp vận động giữa tay và mắt; - Năng lực tri giác hình - nền; - Năng lực phân biệt thị giác; - Năng lực nhận biết sự bất biến trong quá trình tri giác; - Năng lực tri giác mối quan hệ trong không gian và vị trí trong không gian.

Các năng lực này có mối quan hệ gắn bó với nhau, luôn tồn tại song song, bổ sung và hỗ trợ cho nhau. Nhờ có các năng lực này mà quá trình tri giác của trẻ đạt kết quả tốt và chất lượng cao, quá trình nắm các biểu tượng hình dạng cũng diễn ra thuận lợi và dễ dàng hơn.

2.1.3. Trò chơi học tập. TCHT trong nhiều trường hợp được xem như một hình thức độc đáo của tiết học nói chung và thường được triển khai tới cả lớp một cách có tổ chức. Theo V. N. Avanhxova thì trong TCHT các nhiệm vụ dạy học và nhiệm vụ nhận thức được đặt ra cho trẻ không trực tiếp mà nó được đặt một cách gián tiếp cho trẻ thông qua nhiệm vụ chơi. Các nhiệm vụ học tập có mối liên hệ chặt chẽ với khởi điểm mang tính vui chơi một cách thú vị - tức là với các nhiệm vụ chơi và hành động chơi. Theo F. N. Blexer, S. I. Udanxova, A. I. Xorokina... thì TCHT chỉ trở thành một trò chơi khi nó có chứa các yếu tố vui chơi: chờ đợi, bất ngờ, di chuyển, đoán, thi đua, phân vai... Theo Nguyễn Ánh Tuyết: "Trò chơi là phương tiện để trẻ học làm người" [3].

Theo Đinh Văn Vang, *TCHT là loại trò chơi có luật thường do người lớn nghĩ ra cho trẻ chơi. Đó là loại trò chơi đòi hỏi trẻ phải thực hiện một quá trình hoạt động trí tuệ để giải quyết nhiệm vụ học tập được đặt ra như nhiệm vụ chơi, qua đó mà trí tuệ của trẻ được phát triển* [4].

2.1.4. Nội dung hình thành BTVHD. Trẻ 5-6 tuổi đã phân biệt và nắm được những đặc điểm, đặc trưng của các hình tròn, hình vuông, hình chữ nhật và hình tam giác, vì vậy giáo viên cần tiếp tục luyện tập cho trẻ sử dụng chúng như những hình chuẩn để xác định hình dạng của những vật xung quanh trẻ.

Khả năng nhận biết các hình hình học bằng các thao tác của tay và mắt hoàn thiện hơn trước vì vậy giáo viên cần dạy trẻ biện pháp khảo sát các khối cầu,

khối trụ, khối vuông và khối chữ nhật bằng chuyển động lần lượt của các đầu ngón tay kết hợp với sự chuyển động của mắt trên bề mặt khối. Trên cơ sở đó giúp trẻ nắm được những đặc điểm, đặc trưng của chúng như: cấu tạo bề mặt khối, số lượng các góc, các mặt của khối, hình dạng của mặt khối...

Trên cơ sở những kiến thức về các hình khối mà trẻ đã nắm được, giáo viên dạy trẻ so sánh khối cầu với khối trụ, khối vuông với khối chữ nhật nhằm giúp trẻ nhận biết được sự giống và khác nhau giữa chúng dựa vào những dấu hiệu mang tính bản chất hơn.

Trẻ mẫu giáo lớn cần được tiếp tục luyện tập sử dụng các hình khối đã biết để xác định hình dạng của các vật có xung quanh trẻ, như: cái cốc, bình nước, lon bia... có dạng khối trụ hay hộp bánh, thùng xe ô tô... có dạng khối chữ nhật.

Có thể khái quát lại nội dung hình thành biểu tượng hình dạng cho trẻ mẫu giáo lớn bao gồm: - Mở rộng và làm phong phú thêm các biểu tượng về hình hình học cho trẻ; - Dạy trẻ biện pháp khảo sát các khối cầu, khối vuông, khối trụ và khối chữ nhật nhằm giúp trẻ nắm được những dấu hiệu đặc trưng của các hình khối như: cấu tạo bề mặt bao quanh khối, số lượng các mặt, các góc của chúng và hình dạng các mặt khối; - Dạy trẻ so sánh khối cầu với khối trụ, khối vuông với khối chữ nhật nhằm giúp trẻ thấy được sự giống và khác nhau giữa chúng; - Luyện tập cho trẻ xác định hình dạng của những vật xung quanh trẻ trên cơ sở so sánh hình dạng của chúng với các hình hình học đã biết.

2.2. Thiết kế TCHT trong nội dung hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát

2.2.1. Các nguyên tắc của việc thiết kế TCHT trong nội dung hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát. Căn cứ vào lí thuyết tâm lí học hoạt động, vào những định hướng trong đổi mới giáo dục mầm non của Bộ GD-ĐT, trên cơ sở lí luận và thực tiễn của đề tài. Việc thiết kế TCHT trong nội dung hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát cần tuân theo các nguyên tắc cơ bản sau:

- **Đảm bảo tính mục đích.** Việc thiết kế TCHT nhằm phát triển năng lực quan sát cho trẻ 5-6 tuổi phải hướng tới mục đích phát triển năng lực quan sát ở trẻ cũng như củng cố và làm phong phú hơn những biểu tượng hình dạng của trẻ qua quá trình chơi các TCHT. Vì vậy, trong khi thiết kế TCHT cần tạo ra điều kiện để trẻ được

sử dụng các giác quan của mình một cách linh hoạt, hiệu quả nhằm đạt được hiệu quả trí giác cao nhất.

- *Đảm bảo tính hấp dẫn, vừa sức.* Với quan điểm khi giáo dục trẻ là học mà chơi, chơi mà học, do đó khi thiết kế TCHT cần chú ý tới nhu cầu, cảm xúc, trình độ phát triển, đặc điểm tâm, sinh lí của trẻ. TCHT được thiết kế phải thu hút được trẻ tham gia một cách chủ động, hứng thú, đảm bảo trẻ tự tin có thể giải quyết được các nhiệm vụ đặt ra trên cơ sở vận dụng những tri thức và kinh nghiệm đã có cùng sự hướng dẫn của giáo viên.

Tên gọi của trò chơi phải đơn giản, dễ hiểu, hấp dẫn, phù hợp với nhiệm vụ và nội dung chơi, tạo được hứng thú cho trẻ muốn khám phá và tham gia trò chơi.

Nội dung của các trò chơi phải bám sát vào nội dung hình thành biểu tượng hình dạng cho trẻ 5-6 tuổi, kích thích được khả năng quan sát của trẻ. Nội dung trò chơi phải phù hợp với đặc điểm nhận thức, tâm, sinh lí và thể trạng của trẻ, cố gắng thiết kế đảm bảo trẻ càng sử dụng nhiều giác quan trong quá trình tham gia cho chơi càng tốt.

Cách chơi phải dễ nhớ, hấp dẫn và phù hợp với khả năng của trẻ.

Đồ chơi dễ kiếm, dễ làm, dễ tận dụng nguồn sẵn có của địa phương,...

- *Đảm bảo tính đa dạng và linh hoạt.* TCHT cần được thiết kế một cách đa dạng, phong phú. Nhu cầu của trẻ 5-6 tuổi là muốn khám phá những điều mới mẻ vì vậy khi thiết kế TCHT cần sử dụng nhiều hình thức khác nhau, vật liệu, môi trường, cách thức chơi một cách đa dạng, hấp dẫn, thu hút được trẻ sử dụng các giác quan, vận dụng vấn đề hiểu biết của mình để hoàn thành nhiệm vụ nhận thức trong quá trình tham gia TCHT, qua đó trẻ có thể giải quyết được nhiều tình huống đa dạng khác nhau.

TCHT cũng cần được thiết kế một cách linh hoạt, không nhất thiết theo một trình tự nhất định. Trên cơ sở xác định những nội dung chính, cốt lõi của trò chơi, TCHT cần chú ý theo đặc điểm chơi của trẻ, điều kiện về cơ sở vật chất, năng lực tổ chức và sự hướng dẫn của giáo viên có thể thay đổi linh hoạt phù hợp với điều kiện thực tế, từ đó phát huy hiệu quả cao nhất của TCHT đó.

- *Đảm bảo tính hệ thống.* Việc thiết kế TCHT trong nội dung hình thành biểu tượng hình dạng cho trẻ 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát phải phù hợp với chương trình, nội dung giáo dục trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi nói chung và nội dung hình thành biểu

tượng toán học, hình thành biểu tượng hình dạng nói riêng. Sao cho, việc thiết kế TCHT đảm bảo được tính hệ thống, trong đó có sự kế thừa những nội dung giáo dục trước đó và là điều kiện giúp đỡ giúp trẻ lĩnh hội tốt hơn những nội dung học tập sau này.

2.2.2. *Yêu cầu của việc thiết kế TCHT trong nội dung hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát.* Các TCHT được thiết kế nhằm phát triển năng lực quan sát cho trẻ 5-6 tuổi cần: - Bám sát nội dung chương trình và đặc điểm hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi; - Bám sát việc phát triển năng lực quan sát của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi; - Nội dung của trò chơi phải đáp ứng các quy luật tâm lí trẻ em.

2.2.3. *Cách thức thiết kế TCHT trong nội dung hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát:*

* *Bước 1: Xác định nội dung hình thành BTVHD có cơ hội phát triển năng lực quan sát cho trẻ 5-6 tuổi.* Căn cứ vào đặc điểm và nội dung chương trình hình thành BTVHD cho trẻ 5-6 tuổi gắn với việc phát triển năng lực quan sát để xác định nội dung trò chơi, đó là:

- *Liệt kê một số năng lực hỗ trợ phát triển năng lực quan sát cần phát triển ở trẻ:* Năng lực phối hợp vận động giữa tay và mắt; Năng lực quan sát hình - nền; Năng lực nhận biết sự bất biến trong quá trình quan sát; Năng lực phân biệt thị giác.

- *Liệt kê các đặc điểm phát triển BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi:* Năng lực quan sát của trẻ hoàn thiện hơn các lứa tuổi trước; Trẻ ngày càng nhận biết hình dạng của vật cùng với các chi tiết của nó một cách chính xác; Hoạt động trí tuệ của trẻ ngày càng phát triển và hoàn thiện hơn; Khả năng suy luận phát triển nên trẻ có khả năng tạo ra sự biến đổi hình dạng, tạo hình mới từ những hình đã biết.

- Trên cơ sở liệt kê các nội dung trên, kết hợp với việc đánh giá năng lực quan sát của trẻ (thông qua phỏng vấn, quan sát để xác định đối tượng tham gia trò chơi), chúng ta sẽ tìm được những nội dung phù hợp để thiết kế TCHT trong nội dung hình thành BTVHD cho trẻ theo hướng phát triển năng lực quan sát.

* *Bước 2: Đặt tên trò chơi.* Tên trò chơi cần được đặt phù hợp với mục đích, nội dung, nhiệm vụ, hành động, luật chơi. Tên trò chơi cần đơn giản, dễ nhớ, dễ hiểu, ngắn gọn, khơi gợi được trẻ hứng thú tham gia trò chơi.

* *Bước 3: Xác định các yếu tố của TCHT.* Mỗi yếu tố của TCHT cần có nội dung, hình thức, điều kiện

phù hợp với từng thành phần của năng lực quan sát, đặc điểm lứa tuổi, cá nhân trẻ cũng như nội dung chương trình hình thành BTVHD cho trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi. Cụ thể:

- *Lựa chọn nhiệm vụ nhận thức.* Nhiệm vụ nhận thức chính là làm sao phát triển năng lực quan sát cho trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi trong nội dung hình thành BTVHD, bao gồm 4 năng lực sau: Năng lực phối hợp vận động giữa tay và mắt; Năng lực quan sát hình - nền; Năng lực nhận biết sự bất biến trong quá trình quan sát; Năng lực phân biệt thị giác.

- *Lựa chọn đồ chơi.* Về số lượng: Cần lựa chọn phù hợp với khả năng thực hiện, hoạt động của trẻ, không nên đưa số lượng đồ chơi quá lớn vào trò chơi.

Về kiểu loại: Cần lựa chọn các loại đồ chơi đa dạng về màu sắc, kích thước, chất liệu phù hợp và những loại đồ chơi thể hiện rõ đặc điểm, đặc trưng về hình dạng của đồ vật (như hình học phẳng: hình tròn, hình vuông, hình tam giác, hình chữ nhật, hình khối: khối cầu, khối vuông, khối chữ nhật, khối trụ), rèn luyện cho trẻ khả năng nhận biết, phân biệt, so sánh các đối tượng. Đồ chơi nên chọn có hình thức từ đơn giản đến phức tạp, từ dễ quan sát đến những yêu cầu quan sát phức tạp hơn.

- *Lựa chọn hành động chơi.* Tùy thuộc vào mục đích, nội dung, số lượng và kiểu loại đồ chơi để lựa chọn hành động chơi phù hợp nhằm kích thích, phát triển năng lực quan sát cho trẻ, đó là: Tìm, đoán, so sánh, phân biệt, phân loại, phân nhóm,... Cần căn cứ vào đối tượng, kinh nghiệm mà trẻ đã tích lũy được để lựa chọn hành động chơi có độ phức tạp khác nhau, đảm bảo trẻ luôn phải đối mặt với một nhiệm vụ mà trẻ có thể tự tin giải quyết được. Tránh lựa chọn hành động chơi quá đơn giản đối với trẻ, gây nhàm chán và trẻ không hứng thú tham gia trò chơi. Hành động chơi cần linh hoạt để phù hợp với những điều kiện, hoàn cảnh khác nhau, nhằm giúp trẻ phát triển năng lực quan sát một cách hiệu quả nhất.

- *Xác định hình thức chơi.* Tùy theo mục đích, nội dung, đồ chơi, hành động chơi, kĩ năng chơi, địa điểm chơi, số lượng trẻ để xác định xem cho trẻ chơi theo hình thức cá nhân (hoặc nhóm nhỏ) hay chơi theo nhóm.

Chơi theo cá nhân (hoặc nhóm nhỏ) thích hợp khi năng lực quan sát của trẻ còn ở mức độ thấp, và khi giáo viên muốn năng lực này của trẻ trở nên chính xác, khi trẻ thích chơi một mình, không gian hẹp.

Chơi theo nhóm, theo lớp khi năng lực quan sát của trẻ đã phát triển ở mức độ cao hơn và biểu tượng

hình dạng của trẻ đã trở nên phong phú, chính xác, khái quát, khi trẻ biết thỏa thuận với bạn về nội dung chơi, vai chơi, không gian chơi rộng,...

- *Xác định luật chơi.* Là yếu tố cơ bản của TCHT, nó quy định người chơi phải làm gì, làm như thế nào trong một trò chơi. Luật chơi tạo ra sự liên tục của hành động chơi, luật chơi cũng có những luật cấm và những luật này giáo dục tính kiềm chế cho trẻ. Những luật chơi này cũng là tiêu chuẩn để đánh giá hành động chơi đúng hay sai. Do vậy, luật chơi cần tỉ mỉ, chi tiết, rõ ràng và dễ hiểu.

- *Dự đoán kết quả chơi.* Người thiết kế cần dự đoán kết quả của TCHT, qua đó so sánh với kết quả thực tế mà trẻ đạt được để đánh giá mức độ phù hợp, hiệu quả của trò chơi. Từ đó có những điều chỉnh phù hợp với khả năng của trẻ, giúp trẻ hoàn thành nhiệm vụ nhận thức tốt hơn.

3. Kết luận

Việc thiết kế các TCHT trong nội dung hình thành biểu tượng hình dạng của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi theo hướng phát triển năng lực quan sát có thể hiểu là giáo viên thiết kế các TCHT vừa phù hợp với đặc điểm tâm - sinh lí, phù hợp với nội dung hình thành BTVHD của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi và theo hướng phát triển năng lực quan sát cho trẻ.

Phát triển năng lực quan sát thông qua các TCHT trong nội dung hình thành biểu tượng hình dạng của trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi là một việc làm phù hợp. Vì hoạt động chủ đạo của trẻ lứa tuổi này là hoạt động vui chơi, khi chọn hình thức phát triển năng lực quan sát cho trẻ thông qua trò chơi học tập, trẻ không những được chơi, được thỏa mãn nhu cầu vận động, nhu cầu tâm lí của mình mà nhiệm vụ nhận thức do giáo viên đặt ra cũng được trẻ hoàn thành một cách nhẹ nhàng, hơn nữa năng lực quan sát nhờ vậy mà phát triển lên một mức độ mới cao hơn. □

Tài liệu tham khảo

- [1] Phạm Minh Hạc (1992). *Một số vấn đề tâm lí học*. NXB Giáo dục.
- [2] Nguyễn Xuân Thứ (chủ biên) - Nguyễn Quan Uẩn - Nguyễn Văn Thạc - Trần Quốc Thành (2007). *Tâm lí học đại cương*. NXB Đại học Sư phạm.
- [3] Nguyễn Ánh Tuyết (chủ biên, 2008). *Tâm lí học trẻ em lứa tuổi mầm non*. NXB Đại học Sư phạm.
- [4] Đinh Văn Vang (2009). *Giáo trình tổ chức hoạt động vui chơi cho trẻ mầm non*. NXB Giáo dục Việt Nam.
- [5] Nguyễn Ngọc Bảo - Đỗ Thị Minh Liên (2008). *Giáo trình sử dụng trò chơi học tập nhằm hình thành các biểu tượng toán học sơ đẳng cho trẻ mẫu giáo*. NXB Đại học Sư phạm.